

Bir Endüstri Mirası Olarak Antalya Dokuma Fabrikası

Kutay KARABAĞ

*İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
kutaykarabag@gmail.com, kutay.karabag@bilgi.edu.tr*

ABSTRACT

As one of the most important industrial heritage sites in Antalya, Textile Mill Campus have been a central discussion theme in terms of refunctioning and public character, for not only the city but also the whole architecture and conservation community. In this text, foundation story of the factory was studied within the context of modernisation and industrialisation efforts in Anatolia as well as the development of the textile industry. Reading this context, it is intended to establish a basis for structuring the social, historical, urban and architectural values attributed to the Factory, in order to contribute to the ongoing 'transformation' process and discussions on the refunctioning practices.

The analysis for the architectural and urban values referring to the campus is based on the author's personal research as well as the outcome of undergraduate architectural design studio studies in İstanbul Bilgi University. The intervention decisions and their consequences on the authenticity and integrity of the campus and separate buildings were briefly discussed in the final part of the text, within reference to the value analysis and the contemporary conservation approaches as reflected by Nizhny Tagil Charter and Dublin Principles.

Keywords: industrial heritage, Antalya, Textile Mill, adaptive re-use, architectural value, architectural conservation

ÖZET

Antalya'nın en önemli endüstri miras alanlarından birisi olan Dokuma Fabrikası Kampüsü, yeniden işlevlendirilmesine ilişkin tartışmalar ile faaliyetinin durdurulduğu tarihten itibaren hem kentin, hem de mimarlık ve koruma dünyasının gündeminde yer almaktadır. Bu yazıda, Antalya Dokuma Fabrikası'nın kuruluş süreci, Anadolu'daki sanayileşme ve modernleşme çabaları ve dokuma sektöründeki gelişmelerin bir bileşeni olarak incelenmiştir. Kampüsün halen devam eden 'dönüşümüne' katkı sağlamak üzere, fabrikaya atfedilebilecek mimari, kentsel, tarihi ve sosyal değerlerin altyapısının oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda güncel gelişmeler değerlendirilmiş, müdahale kararlarının kampüse ve yapılara etkileri, alana atfedilen değerler ve koruma ilkeleri ışığında ele alınmıştır. Sivil toplumun inisiyatifi ve güçlü katkısı sayesinde, kampüsün toplumsal bellekteki yeri ve kamusal karakterinin korunmasına karşın, bütüncül bir dönüşüm stratejisi geliştirilemediği, yapı ve açık alanlar parça parça ele alınarak işlevler atandığı anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: endüstriyel miras, Antalya, Dokuma Fabrikası, yeniden işlevlendirme, mimari değer, mimari koruma

1. GİRİŞ

Antalya'nın en önemli endüstri miras alanlarından birisi olan Antalya Dokuma Fabrikası Kampüsü, yeniden işlevlendirme çalışmaları ve kampüsün dönüşümüne ilişkin tartışmalar ile faaliyetinin durdurulduğu tarihten itibaren hem Antalya'nın hem de mimarlık ve koruma dünyasının gündeminde yer almaktadır. Tartışmanın altyapısının kurulmasına katkı sağlamak amacıyla bu metin, kampüsü değerli kılan mimari ve kentsel nitelikleri,

tarihi ve sosyal parametreler ışığında tariflemeyi amaçlanmaktadır. Antalya Dokuma Fabrikası'nın kuruluş ve faaliyet süreci, Anadolu'daki modernleşme çabaları ve dokuma sektöründeki gelişmelerin bir bileşeni olarak incelenirken, üretim durdurulduktan sonra ortaya çıkan yeniden işlevlendirme süreci de güncel koruma ve dönüşüm yaklaşımları çerçevesinde kısaca değerlendirilmektedir.

Kampüsün 'endüstri miras alanı olarak kentsel ve mimari değerleri', yazarın araştırmalarına ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimarlık Bölümü lisans stüdyosu çıktılarına dayandırılarak ifade edilmiştir. Metnin son bölümünde güncel gelişmelere değinilerek, müdahale kararlarının kampüse ve yapılar etkileri, önceki bölümde alana atfedilen değerler eşliğinde tartışılarak, koruma ilkeleri ışığında değerlendirilmiştir.

Sanayileşme Çabaları Bağlamında Anadolu'da Dokuma

18. Yüzyılda özellikle İngiltere ve Fransa'da dokuma tezgahlarının makinalaşmasıyla endüstri devrimi tetiklenirken, Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyıldan önce yapılan atölye ve imalathaneler ağırlıklı olarak saray ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere planlanmış, sınırlı kapasiteli ve teknolojik olarak eskidir. Yine de bu tesislerin arasında iplik ve dokuma atölyeleri önemli bir yer tutmaktadır ve dokuma ürünleri bir ihrac kalemidir (Evsile, 2018). Osmanlı dokuma sektörü, modernleşme çabası sayılabilecek Bursa ve Selanik'te kurulan atölyeler gibi örneklerle karşın (Kurt vd., 2016), batıdaki güçlü sanayileşme ve makinalaşmaya karşılık üretememiş, kaynak, hammadde ve sermaye ilişkilerini planlayamamış ve rekabet edememiştir (Evsile, 2018).

19. yüzyılda Tanzimat Fermanı'nı takip eden açıklık politikaları ve Baltalimanı Ticaret Antlaşması gibi Osmanlı pazarını yabancı sermayeye açan gelişmelerin etkisiyle, özel sektör yatırımlarının sanayideki payının arttığı görülmektedir (Kurt vd., 2016). Bu dönemde imparatorlukta kurulan fabrikaların önemli bir kısmı yine iplik, kumaş ve konfeksiyon ürünleri üretimine odaklanmıştır. 20. yüzyıldan önce, çoğu İstanbul'da olmakla birlikte, Karamürsel, Hereke, Bursa, İzmit, Sliven ve Balıkesir'de, yelken bezi, çadır bezi, aba, fes kumaşı, halı, iplik, yünlü ve pamuklu dokuma, ipekli dokuma, iç çamaşırı, çarşaf, çorap, havlu ve askeri üniforma üreten toplam 27 tesis bulunduğu bilinmektedir. (Kurt vd., 2016).

Üretim ve ticaret ölçeği açısından Bursa gibi ana merkezlerin arasına girmese de Antalya'da çok eski çağlardan beri iplik ve dokuma ürünleri üretilmekte ve ticareti yapılmaktadır (Atılğan, 2010). Özellikle göçer kültürler için geniş kullanım alanı olan dokuma kökenli malzemeler geliştirilerek mimari bir malzemeye dönüştürülmüştür. Göçer kültürler ve geliştirdikleri tekniklerin Akdeniz kıyılarında ilkel çağlara kadar dayandığı bilinmektedir (Kavas, 2013). Ayrıca geçmişi Türklerin Anadolu'ya gelişine kadar uzanan göçebe yörük kültürü, Türk dokuma tekniklerini, keçi gibi yerel malzeme ve şartlara adapte ederek özgün teknikler geliştirmiştir (Kavas, 2013). Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Antalya yaylalarında el ve halı dokumacılığı ün kazanmış ve ihrac edilmiştir (Atılğan, 2010).

Osmanlı'nın sınırlı sanayileşme çabalarını, daha bütüncül ve planlı bir yaklaşımla tekrarlayan Cumhuriyet'in, ilk yıllarındaki devletçi ekonomi politikaları paralelinde, Adana, Bünyan, Bursa, İstanbul ve Gaziantep'te dokuma ve kumaş fabrikaları açılmıştır. Ayrıca 1932 yılında, sanayi tesislerinin kurulması, fonlanması ve işletilmesi amacıyla, daha sonra dokuma ve hazır giyim sektörüne önemli katkılar yapacak olan Sümerbank işletmesi kurulmuştur. 1934'te uygulamaya giren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planıyla, mevcut doğal kaynakların ve hammaddelerin değerlendirilmesine odaklanılmış ve dokumanın da dahil olduğu 5 öncelikli sanayi kolu belirlenmiştir (Yücel, 2015). 1939 yılına kadar Kayseri ve Ereğli'de bez, Nazilli'de basma, Malatya'da pamuklu dokuma, Bursa'da Merinos Yün ve Gemlik'te İpekli Dokuma fabrikaları açılmıştır (Yücel, 2015).

2. ANTALYA DOKUMA FABRİKASI

Tarihsel Bağlam ve Fabrikanın Kuruluşu

1940'lı yılların ilk yarısındaki savaş ortamında duraklayan sanayileşme, özellikle 1950'den itibaren, Marshall Yardımı, değişen iktidarın özel sektör yatırımlarını teşvik eden politikaları ve savaş sonrasında uluslararası sistemi daha entegre ve güvenli hale getiren kurumların oluşturulması gibi etkenler sonucunda tekrar hareketlenmiştir (Yücel, 2015). 1950'li yıllardan itibaren dokuma sektöründe kapasite ve üretim sürekli artmış, özel sektör ağırlık kazanmış ve iplik üretiminden konfeksiyon ürünlerine kadar farklı ara ürünlerin entegrasyonu güçlenmiştir (Yıldız, 1989). Dokuma sanayiinin büyümesi 1960'lı yıllarda da devam etmiş, istihdam ve ihracat değerleri açısından Türkiye'nin temel sanayi kollarından birisi haline gelmiştir (Yıldız, 1989).

Antalya'yı gerçek anlamda bir kente dönüştüren kimlik değişimi de 1950'li yıllara denk gelmektedir. Marshall yardımıyla gönderilen ekipman ve teknoloji desteğiyle ticaretin gelişmesi, tüm ülkede olduğu gibi, Antalya'da da köyden kente göçü tetiklemiştir. Artan göç ve yeni sanayi yatırımları sonucunda, kentin nüfusu 1950-1960 arasında yaklaşık 2 katına ve sonraki 10 yıllık dönemde tekrar 2 katına yükselmiştir (Manavoğlu, 2009). 1952'de Antalya Pamuk ve Narenciye Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Antbirlik), 1957'de Ferrokrom Fabrikası ve 1961 yılında, özellikle Dokuma Fabrikası'nın tüketimi de hedeflenerek planlanan Kepez Elektrik Santrali kurulmuştur (Manavoğlu, 2009). Antalya'da ilk şehir planlama çalışmaları da bu dönemde başlamış ve ilk plan 1957 yılında onanmıştır (Manavoğlu, 2009). 1960'da havalimanı açılmış, 1960'ların ortalarından itibaren ilk apartmanlar ve oteller yapılmaya başlamıştır. Bugün kentin kültürel altyapısının önemli temalarından birisi olan film festivali de ilk defa 1964 yılında düzenlenmiştir (Atılğan, 2010).

Bu gelişmelere paralel olarak, Antalya ovalarında pamuk üretimindeki artışı değerlendirmek ve kentteki işsizliği azaltmak amacıyla planlanan Antalya Dokuma Fabrikası, bir özel sektör / devlet ortak girişimi olarak 1955'te kurulmuş, 1956'da temeli dönemin Cumhurbaşkanı ile Başbakanı tarafından atılmıştır. Farklı dönemlerde "Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası", "Sümerbank Antalya Pamuklu Dokuma İşletmesi", "Pamuklu Dokuma T. A. Ş." ve "Antalya Tekstil Fabrikası" olarak adlandırılan tesiste üretim, 1961 Ekim'inde başlamıştır (URL 1). Kuruluşundaki ortaklık yapısında, hisselerin %40,5'u Antalyalı özel birey ve şirketler, kalanı ise Sümerbank, Antbirlik, Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası ve Türk Ticaret Bankası arasında dağılmışken, 15 Kasım 1962'deki sermaye artışıyla birlikte hisselerin çoğunluğu (% 80,4) Sümerbank'ın kontrolüne girmiştir (URL 1).

Fabrikanın Temel Özellikleri ve Önemi

21.600 iplik iği, 360 dokuma tezgâhı, iplik boyama ve terbiye tesisiyle üretime başlayan Antalya Dokuma Fabrikası, yılda 1.650 ton pamuğu, 1.350 ton ipliğe dönüştürmekte, bunun yaklaşık %12'si iplik olarak satılırken, kalanıyla 6,5 milyon metre dokuma bezi (poplin ekose, poplin pijamalık, mendil ve pantolonluk) üretilmekteydi (URL 1). Üç vardiya halinde aralıksız çalışan tesiste, 1965 yılı Genel Kurul kayıtlarına göre 1.765 işçi çalışmaktadır ve tesis kapanana kadar toplam 8.000 civarında işçi ailesini geçindirmiştir (URL 4). İlk defa 1967'de kâra geçen fabrika, daha sonra teknoloji güncellemeleri ve kapasite artışlarıyla konfeksiyon ürünlerini arttırmış, 1984'de yaklaşık 500.000 USD'lik, 1994'te ise 4.500.000 USD'lik ihracat gerçekleştirmiştir (URL 1). Bu rakamlar, Antalya Dokuma Fabrikası'nı döneminin en önemli dokuma tesisi yapmasa da (Eldek, 2007), yapılışından itibaren Antalya ve yakın çevresinin önemli üretim tesislerinden birisi olmuştur.

Sanayi yatırımları için özellikle Anadolu kentlerine öncelik veren Cumhuriyet rejimi, bu tesislerin kampüs ve yapılarını Anadolu'da çağdaş ve modern kent kimliğinin inşası için de kullanmıştır (Asiliskender, 2004). Benzer şekilde Sümerbank kurumu Cumhuriyet'in sanayileşme çabalarının yansıması, çağdaş ve batılı kent yaşam modelinin oluşturulması ve kurumsallaştırılması sürecine önemli katkılar sağlamıştır (Asiliskender, 2002).

Cumhuriyet'in erken dönemlerinde yapılan endüstri yapıları, güncel teknoloji transferiyle birlikte, genellikle modern mimari geleneğin ve uluslararası güncel mimari yaklaşımların yansıtıldığı yapı ve kampüsler olmuştur (Asiliskender, 2004). Genellikle bu tesislerin kendi çalışanları için sunduğu yeni lojman ve sosyal donatılar, batılı, laik ve modern yaşam tarzını öngören mekânsal düzenlemelerle planlanmış, bu bakış açısına uygun sosyal yaşamı oluşturmuş, desteklemiş ve hatta yaymıştır (Asiliskender, 2004). Örneğin Kayseri ve Nazilli'deki fabrikalarda bazı mekanlar dönem dönem kentlilere açılarak, çeşitli kurslar ve sinema, tiyatro balo gibi etkinlikler düzenlenmiş, kentin sosyal yaşamına bir anlamda yön verilmiştir.

Bu mekânsal politika ağırlıklı olarak ilk iki sanayi planı döneminde üretilen tesisler için geçerli olsa da kısmi şekilde 1980'li yıllara kadar sürdüğü söylenebilir. Antalya Dokuma Fabrikası bu çerçevede, Cumhuriyet'in sanayileşmeyle birlikte çağdaşlaşma gayretlerinin bir ürünü olarak da okunmalıdır. Yukarıdaki örneklerle benzer uygulamaların yansıması, fabrika bünyesinde 1961'de Poplinspor Kulübü kurulmuş, basketbol, voleybol, güreş, bisiklet ve futbol branşlarında amatör sporcular yetiştirilmiştir (URL 5).

Üretimin Durdurulmasından Sonraki Süreç

1980'lerden itibaren hâkim olan liberal ekonomi politikaları kapsamında özelleştirilmesine karar verilen Sümerbank'ın tasfiye sürecinde, 2003 yılında karlı olmadığı gerekçesiyle üretimi durdurulan Antalya Dokuma Fabrikası'ndaki teçhizatın çoğu hurda olarak satılmış ve kampüsün mülkiyeti 2005 yılında Antalya Kepez Belediyesi'ne devredilmiştir (URL 1).

Resim 1 – Fabrika ana üretim yapısına yaklaşım, 2015.

Önce alanı bir yatırım grubuna, ticari ağırlıklı bir proje üzerinden kiralamayı planlayan Kepez Belediyesi, sivil toplumun yoğun tepkisi ve olumsuz yargı kararı sonucunda, alanda kamuya açık bir düzenleme yapılması fikrini benimsemiştir. Bu amaçla, meslek odaları ağırlıklı bir çalışma grubu oluşturulmuş ve bir raporla tespit ve önerileri tartışmaya açmıştır. Yine meslek odalarının girişimiyle, 2015 yılı sonunda Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu, aşağıda gerekçeleri alıntılanan 763 sayılı kararıyla giriş kapısı, yönetim binası, bu alandaki çevre düzenlemeleri, yemekhane ve depo yapılarını 'kültür varlığı', ağaç dokusunu da 'kent dokusunu tanımlayan, kent imajına etkisi olan ağaç grubu' olarak tescil etmiştir (Resim 1) (Akış, 2018).

"Dokuma Fabrikası ülkemizdeki sanayileşme çabasının yerel ölçekteki girişimi ile başlayıp kamunun buna destek oluşu bu girişimin sonucu oluşturulan fabrika alanının sadece bir çalışma alanı olarak algılanmayıp lojman, kreş, yemekhane gibi sosyal yaşamı düzenleme gayretleri, bu yapıların da dönemin mimari ölçülerine göre düzenlenmesi bu düzenlemede çevrenin de bu bütünlük içinde yine dönemin peyzaj anlayışına göre

biçimlenişi ülkemizin sosyo-ekonomik gelişimini belirleyen bir organizasyon niteliğinde olup, bu yönleri ile sosyal, kültürel, ekonomik ve teknik açıdan bir sürecin fiziksel verilerini taşıdığına, ..."

Kampüs ve yapının özgün mimarı belirlenememiştir. Yapıların rölöve projeleri mimar Elif Özdemir (Plan A Mimarlık) ve Ali Osman Eciş Mimarlık tarafından hazırlanmış, 2015 yılından sonraki süreçte kampüs park olarak halka açılmış ve yapıların dönüşümüyle ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Bundan sonraki gelişmeler, sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

3. KENTSEL VE MİMARİ ÖLÇEKTE DEĞERLENDİRMELER

Fabrika Kampüsü

Antalya Dokuma Fabrikası, kentin iç bölgelerle bağlantısını sağlayan ana aks üzerinde, yaklaşık 208 dönümlük bir kampüse kurulmuştur. 1950'li yıllarda kent merkezine çok yakın olan kampüs, günümüzde doğu ve güney yönünde yoğun konut ve ticaret dokusuyla komşuluk ilişkisi içindedir. Ancak kuzeyindeki Pil Fabrikası Kampüsü, batısındaki boş arazi ve kampüsün güçlü peyzajı, kent dokusu içinde ezilmesini engellemiştir (Resim 2).

Resim 2 – Fabrika işletme yapısı (ana üretim) batıdan yaklaşım ve ağaçlandırma alanlarıyla ilişkiler, 2015.

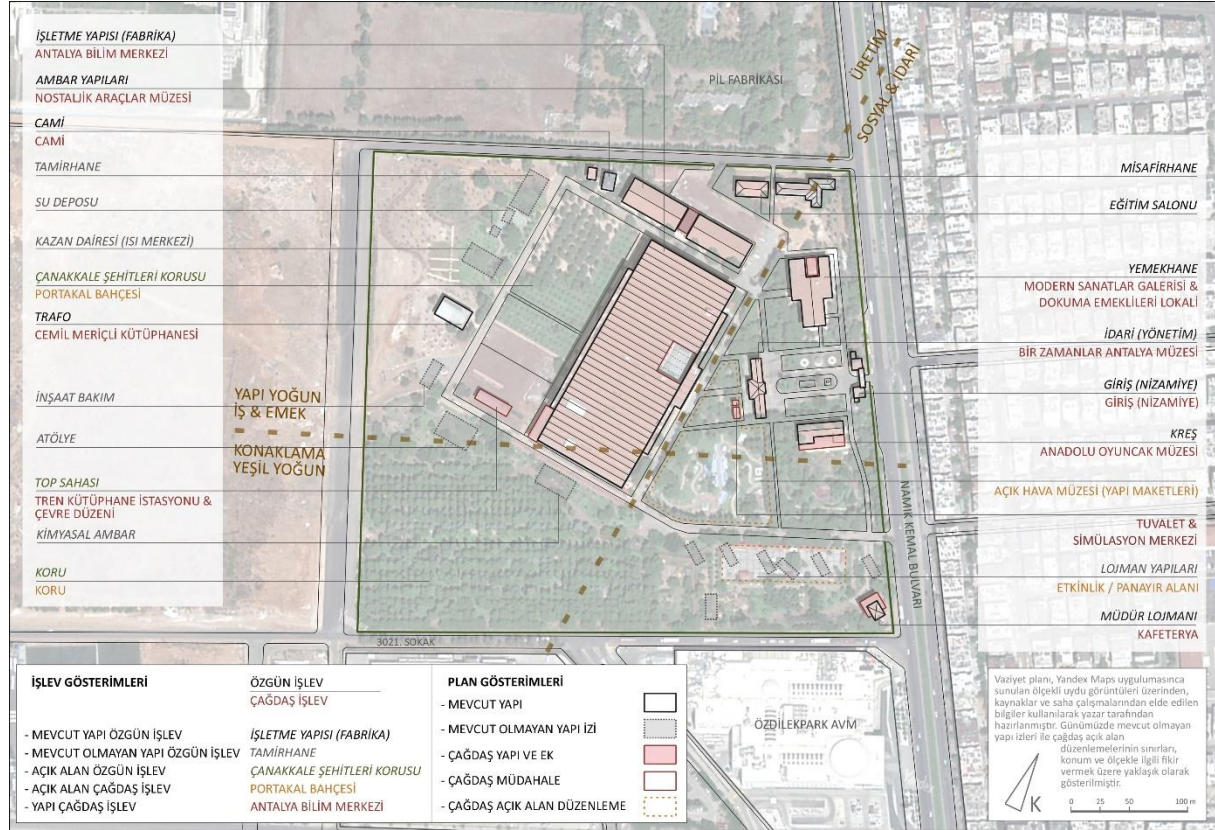
Antalya kent belleği içinde bir kurum olarak önemli bir yer tutan Dokuma Kampüsü, herkesin bildiği bir konum olarak, işaret değeri de taşımaktadır (URL 1). Anadolu'daki benzer fabrikalarda (Eldek, 2007) görüldüğü gibi, fabrika çevresindeki dokuya adını vermiş ve 1970'li yıllardan itibaren Dokuma Mahallesi bir sanayi bölgesi olarak gelişmiştir. Kent sakinleri, fabrika yapılarının endüstriyel ve modern dilini benimsemiş, peyzajının kente katkısını takdir etmiştir. Türkiye'de çok sık görülmeyen bir örnek olarak, kamuoyu ve sivil toplumun, kampüsün endüstri mirası karakterine ve kamusal niteliğine sahip çıkarak, bazı açılardan sonuç almayı başarması, kurum olarak fabrikanın, mekân olarak da kampüsün kentsel bellekteki yerinin göstergesidir.

Kampüsün vaziyet kurgusu büyük ölçüde, testeredişi çatılı işletme (ana üretim) yapısının konumunca belirlenmektedir. (Çizim 1). Kampüsün ortasında, kuzey ışığından faydalanmak amacıyla kuzey-güney aksına yerleşen bu büyük betonarme kütle, peyzaj tasarımıyla birlikte kampüsü alanlara bölmektedir. İşletme yapısıyla bulvar arasında kalan ve bulvar ile daha güçlü ilişki kuran bölüm, yönetim, konaklama ve sosyal işlevlere ayrılırken, teknik destek ve depo

Resim 3 – Kampüs girişinde süz havuzu

işlevleri işletme yapısının çevresine, diğer yönlerde yerleştirilmiştir. İşletme yapısının güneybatısında kalan alan ağaçlandırılarak yaklaşık 35 dönümlük bir koru haline getirilmiştir. İşletme yapısının batısındaki açık alanın güney kısmı sonradan top sahasına dönüştürülmüş, kuzey kısmında ise Çanakkale Şehitleri adına küçük bir koru daha düzenlenmiştir.

Çizim 1 – Antalya Dokuma Fabrikası Kampüsü özgün ve güncel işlev dağılımı ve zonlama analizi

Kampüsün ana girişi kuzeybatı yönünde Namık Kemal Bulvarı'na açılmaktadır ve bir giriş yapısıyla tanımlanmıştır. Giriş yapısının arkasında bir iç meydan oluşturulmuş, merkezindeki süs havuzu tasarımıyla tanımı güçlendirilmiştir (Resim 3). İç meydanın çevresinde, bulvara paralel ve dik akslarda, yönetim, kreş ve yemekhane yapıları konumlanmıştır. Bu yapı grubunun güneyinde peyzaj dokusuyla farklılaşan alanda lojman yapıları, kuzeyinde ise misafirhane ve eğitim salonu yapıları yerleşmiştir. Kampüs bütünündeki peyzaj kararlarının işlevleri farklılaşan alanları tanımlamak, izole etmek, gölgelemek ve bu farklı işlev grupları arasındaki bağlantı patikalarını tariflemek için kullanıldığı görülmektedir.

İşletme Yapısı ve Diğer Yapılar

Kampüsün ortasına yerleştirilmiş olan işletme yapısı, yaklaşık 200 metreye 100 metre ölçülerinde dikdörtgen bir kütledir. Yapının tasarımı temel olarak düz, geniş, bölümlenebilir ve iyi aydınlatılmış bir iç mekân sistemi kurgulamayı amaçlamıştır (Resim 4/5/6). Yapının temiz yüksekliği 5,30 m., testeredişi çatının tepe noktası ise 9,10 m.'dir ve bu yükseklik yapının çoğu kısmında tek kat olarak kullanılmıştır. Bazı bölümlerde ofis ve servis işlevleri için alçak ve kısmi üst kat kullanımları düzenlenmiş, ayrıca yapının güney kısmında 1.500 m²'lik alanda boya ve depolama işlevleri için kullanılan bir bodrum kat inşa edilmiştir (Karabağ, 2016).

Ana girişi, uzun doğu cephesinin ortasında, kolonatlı bir saçak ile vurgulanmış olan yapının, her iki uzun cephesine tutunmuş yaklaşık 5,5 m. genişliğindeki alçak çıkıntılar,

mekanik sistemler ile ofis ve servis mekanları gibi işlevler için kurgulanmıştır (Resim 7/8). Bu hacimlerin üzerinde 14,30 kotuna ulaşan karşılıklı 10 mekanik sistem bacası, yapı kütlesinin monotonluğunu bozan en belirgin mimari elemanları oluşturmaktadır. Sonradan yapılmış olsa da, çatı ritmine aykırı bir şekilde yükselen çatı ısıklıkları da yapının özgün mimari elemanları arasında değerlendirilmelidir (Karabağ, 2016). Hammadde girişi yapının kuzey cephesinde bulunmaktadır ve güneye doğru ilerleyen bir üretim süreci boyunca, pamuk önce ipliğe, sonra kumaşa dönüştürülürerek, bodrum kattaki depolarda stoklanmaktadır (Çizim 2).

Resim 4 - İşletme yapısı iç mekân, 2015.

Resim 5 - İşletme yapısı iç mekân, 2015.

Resim 6 - İşletme yapısı iç mekân, çatı pencereleri 2015.

Resim 7 - İşletme yapısı arka (kuzeybatı) cephede mekanik hacimler, 2015.

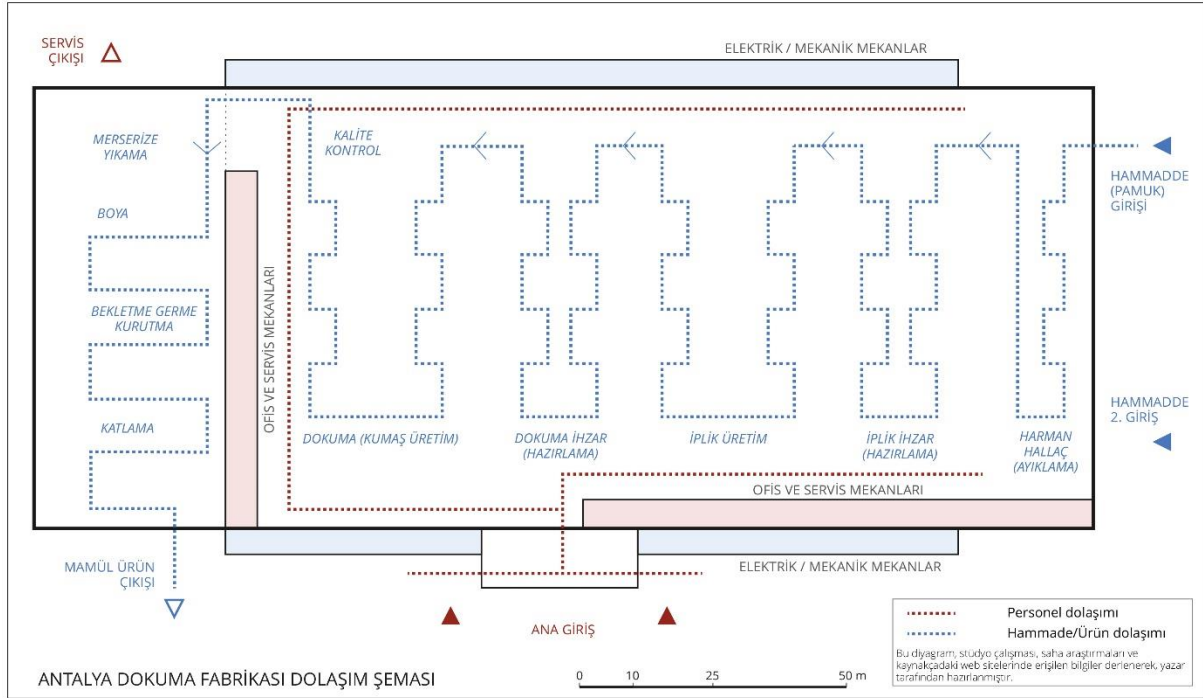

Resim 8 - İşletme yapısı güneydoğu cephe ana giriş portalı ve kampüsün yönlendirici peyzaj kompozisyonu, 2015.

Fabrikanın kapanış tarihi itibarıyla kampüste farklı dönemlerde, farklı mimari dil ve malzeme seçimleriyle ama genellikle güncel yaklaşımlarla inşa edilmiş 26 yapı ve bunları bağlayan bütüncül bir peyzaj bulunmaktadır. Güneybatı kısmında yer alan müdür lojmanı

dışındaki lojman binaları ve işletme yapısının çevresindeki bazı destek yapıları süreç içinde yıkılmıştır (Akış, 2018).

Halihazırda kampüsteki yapıların bir kısmı 'kapsamlı onarım' geçirmiş ve işlev değişikliği nedeniyle yapılan uygulamalar sonucunda, kütle bütünlüğü ve cephe kurgusu gibi özgünlükleri zarar görmüştür. Bununla birlikte, giriş, kreş, yönetim, yemekhane, misafirhane ve işletme yapıları, mimariden mobilya tasarımına, dönemin modern tasarım dilini ifade eden nitelikler taşımalarının ötesinde, Cumhuriyet rejiminin, çağdaş ve laik yaşam tarzını sanayi kurumları aracılığıyla topluma yansıtma çabasının önemli örnekleri olarak günümüze ulaşmışlardır.

Çizim 2 - İşletme yapısı personel ve hammadde dolaşım şeması

Kampüsteki yapıların çoğunda mimari detaylar ve tefriş elemanları dönemin modern tasarım dili ve rasyonel tasarım anlayışını yansıtmaktadır. Özellikle işletme, depo ve yönetim yapılarındaki aydınlatmayla ilgili özgün mimari bileşen ve detaylar, çeşitli mekanlarda görülebilen şeffaf cephe tasarımı, misafirhane yapısının ahşap iç mekân kaplamaları, yemekhanedeki dekorasyon öğeleri, kreş yapısındaki çocuklara yönelik ölçeklenmiş tefriş ve vitrifiye elemanları ve bu anlamda öne çıkmaktadır (Resim 9/10/11).

Resim 9 - Misafirhane lokal mekânı görünümü; kaset döşeme, dekoratif ahşap kaplamalar ve şeffaf cephe tasarımı, 2015.

Resim 10 - Yönetim yapısı özgün doğrama detayları, 2015.

Resim 11 - Yemekhane batı cephesi, 2015.

Stüdyo Araştırmasında Tariflenen Değerler

Antalya Dokuma Fabrikası'nın dönüşümü 2015-16 öğretim yılında, İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi 4. Sınıf mimari tasarım stüdyolarında çalışılmıştır. Veri ve araştırmaya dayalı dönüşüm stratejileri kurgulama ve müdahale tasarlama becerilerinin geliştirilmesi hedeflenen güz dönemi Mimari Tasarım Stüdyosu, restorasyon ve koruma içerikli ikinci bir zorunlu stüdyo dersiyle desteklenmektedir. Bu anlamda, sözü geçen çalışmada stüdyo katılımcılarının, kampüs ve yapılara ilişkin yeni işlev ve müdahale önerilerini, tanımlayacakları değerler ve bağlamı okuma biçimleri üzerinden gerekçelendirmelerine öncelik verilmektedir.

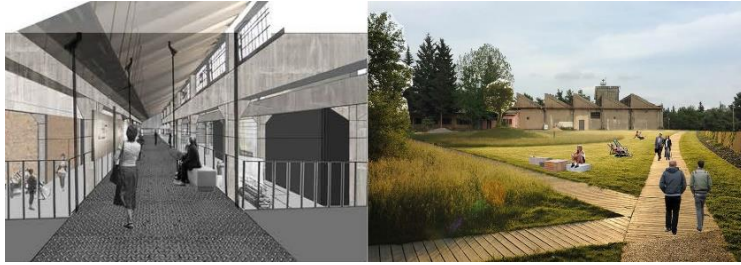
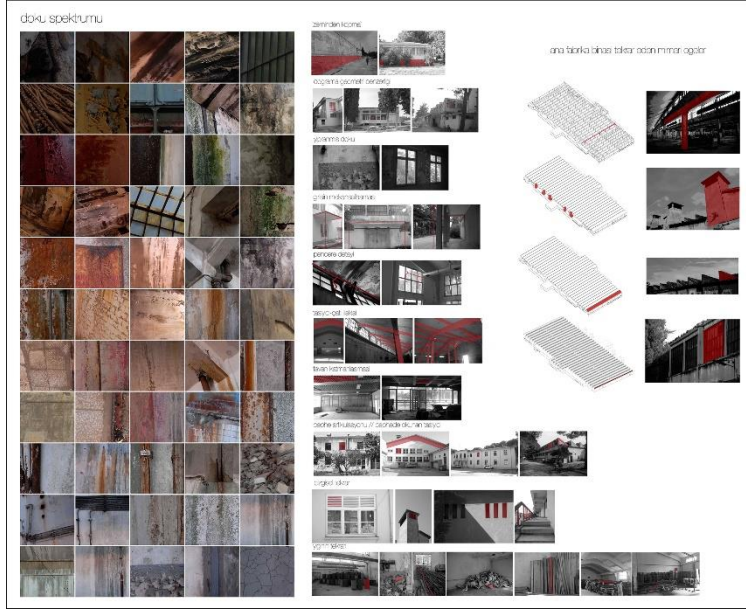
Tasarım sürecinin başında katılımcılardan, stüdyoda yürütülen araştırma çıktıları, restorasyon ve koruma stüdyosu derslerinde sunulan kuramsal ve uygulamalı bilgiler ve bireysel alan deneyimlerine dayalı olarak, tasarım girdisine dönüşebilecek değerleri tespit edip, dönüşüm fikirleri geliştirmeleri istenmiştir. Okuma & Önerme başlıklı bu egzersiz, araştırma ve alan ziyaretini de kapsayan yaklaşık 4 haftalık bir sürece yayılmıştır. Katılımcılar seçecekleri ölçek, tarif etmeleri beklenen değerler ve tasarım fikirlerinin niceliği ve niteliği açısından yönlendirilmemiştir. Toplam 82 katılımcı 2'şer kişilik ekipler halinde çalışmış ve 13 stüdyo yürütücüsü de katkı sağlamıştır.

Bu egzersiz ile amaçlanan, bir yandan yapıyla ilgili mimari, kentsel, tarihi ve sosyal değerleri, farklı bakış açılarıyla gözden geçirmek, diğer yandan, dönüşüme yönelik tasarım girdisini, tasarımcının düşünsel dünyasında henüz program, işlev, strüktür gibi sınırlayıcı parametreler güçlenmeden, yapıya atfedilen değerler bağlamında şekillendirmektir. Egzersiz sonucunda ortaya konan değerler ve potansiyel nitelikler, yazar tarafından incelenerek, ortak veya birbirlerine yakın olanlar gruplanmış, ölçek ve temalarına göre organize edilmiştir (Tablo 1).

NO	ÖLÇEK	TEMA	TASARIM DEĞERİ	
1	KENTSEL & KAMUSAL	BELLEK	Fabrika ve işletmenin ortak bellekteki yeri	6
2			Fabrika ve işletmenin belirli bir dönemin politik, sosyal, ekonomik ve teknolojik iklimini gösteren tarihi belge değeri	6
3		KENTSEL BÜTÜNLÜK	Fabrika ve çevresindeki alanların kent formu içindeki konumu, yarattığı boşluğun değeri, ana gelişme aksıyla ilişkisi	10
4			Kampüs ve işletmenin kentsel sosyo-kültürel ağlarla kurduğu güçlü bağlantılar ve kapandıktan sonra sivil toplumun ilgisi	4
5			Fabrika ve çevresindeki alanların kentsel ulaşım sistemiyle bağlantıları	13
6		ÇEVRE	Fabrika ve çevre alanların, yeşil/boşluk olarak kentsel bütüne katkısı	2
7			Kampüsün güçlü görsel/fiziksel/algısal sınırları, değişen geçirgenlik seviyeleri ve çevresindeki dokuyla mevcut ve potansiyel ilişkileri	21
8			Çevre mahallelerin yoğun ve tekdüze dokusuna karşın kampüsün düşük yoğunluklu ve zengin algısı	10
9			Çevre mahallelerin mekan kullanım analizi ve eksikliği hissedilen kamusal işlevler	1
10			Kampüsün dönüşüm yaklaşımının, çevresini dönüştürme potansiyeli	2
11			Kampüse erişim imkan ve rotaları ile yaklaşım algıları	12
12	KAMPÜS VE PEYZAJ	VAZİYET KURGUSU	Kampüsün, mimari ve işlevsel kurguyla birlikte okunan bütüncül peyzaj tasarımı	9
13			Kampüsün işlevsel kurgusunda, üretim, sosyal/konaklama/idari ve yeşil mekan alanlarının tariflenmesi, ayrıştırılması ve tasarım özellikleri	6
14			Farklı ölçeklerde izlenebilen işlevsel ve rasyonel tasarım anlayışı, modern tasarım dili	7
15			Vaziyet planının birbirleriyle çakışan ikili aks ve yönelim düzeni	12
16		PEYZAJ	Araç, mal ve yaya dolaşımını, ağaç tipleri, yoğunluğu ve çevre düzenleme elemanlarıyla tarifleyen peyzaj yaklaşımı	7
17			Dönemin mimari özelliklerinin bir ürünü olarak, girişte yapılarla tariflenen meydan kurgusu, havuz peyzajı ve kampüs girişiyle idare yapısı arasında güçlü aks	5
18		BİLEŞENLER	Koru, şehitler korusu ve tarihi ağaçlar gibi tematik peyzaj bileşenleri	3
19			Kampüsteki yapıların zengin mimari stil, malzeme, yapısal sistem ve yapı teknolojisi çeşitliliği	5
20	YAPI & DETAY	TEKNOLOJİK	İşletme yapısında kuzeyden güneye doğru pamuktan konfeksiyona üretim süreç rotası	6
21			Kampüste teknoloji ve üretim süreçlerini ifade eden tüm izler	1
22		MEKÂNSAL	Mekanların eskilik değeri	1
23			Özgün olmayan mekânsal müdahalelerin estetik ve işlevsel değeri	1
24			İşletme yapısının geniş ve monoton hacim karakteri	1
25			Tüm yapılarda bir tasarım unsuru olarak tekrar ve ritim	3
26			İşletme yapısının esnek ve modüler kullanım değeri	1
27			Makine gibi tasarım, makine ölçeğinde tasarım	1
28		MİMARİ BİLEŞENLER	Yapıların pencere, kapı, merdiven, çatı, korkuluk gibi mimari bileşenleri	6
29			Yapıların gün ışığından faydalanma ve doğal havalandırma çözümleri	6
30			Cephe ve açıklık ölçü ve kurgularının, yapı ve işlev özelliklerine göre değişkenliği	3
31		DETAY &	Zengin ve özgün mimari detaylar	3
32		MALZEME	Patina, endüstriyel eskilik ve özgün yüzey dokuları	3

Tablo 1 - Stüdyo çalışmasında tanımlanan değer/potansiyeller.

Bu tablo incelendiğinde, stüdyo katılımcılarının kent ölçeğinden mimari detaya uzanan bir ölçekte farklı temalara odaklandıkları görülmektedir. Yapı ve detay ölçeğinde, tespit edilen değerlerin bireyselleştiği, spesifikleştigi ve sayıca azaldığı; öte yandan kentsel ve kamusal ölçeğe geçtikçe, hem fabrikaya atfedilen değerlerin sayısal olarak arttığı, hem de farklı katılımcı gruplarının aynı değerler üzerinde buluştukları gözlemlenmektedir. Bunun nedenlerinden birisi, “işletmenin kamusal bellekteki yeri” veya “alanın yeşil ve boş alan olarak Antalya dokusundaki önemi” gibi büyük ölçekte kentsel ve kamusal değerlerin daha kolay okunabilir olmasıdır. Bununla birlikte, bu durumun çalışmanın salt yapıya ilişkin değerleri değil, bir sonraki aşamada tasarım girdisine dönüşebilecek değerleri hedeflemesiyle ilişkili olduğu da düşünülebilir. Katılımcılar detay ve malzeme gibi alt ölçeklerde daha bireysel ve özgün tasarım düşünceleri geliştirmekte ve bunlara girdi sağlayan değerler ayrılmaktadır (Karabağ, 2016).

Bu çalışmayla ilgili 2 ayrı ekibin değerler ve ilişkili tasarım düşüncelerini ifade ettiği paftalardan örnekler sunulmuştur. İlk örnekte, tasarımcılar hem yapının özgün mimari kurgusunun ana unsurları, hem de dönüşüm/müdahale tasarımı için yaklaşımlarının ana girdisi olarak, detay ve malzeme seviyesinde 3 kavramı öne çıkarmıştır; örüntüler, doku ve tekrar (Resim 12). Diğer örnekte, kampüsün kentsel ölçekteki değerleri ön plana çıkarılırken, tasarım girdisi olarak kampüs ve işletme yapısında insan ve hammadde için farklılaşan dolaşım rotaları ele alınmış, müdahale önerisi bu rotaları dönüştürerek ziyaretçi dolaşımı için tekrar oluşturmaya odaklanmıştır (Resim 13).

Resim 12 (üst pafta) - İşletme yapısı mimari analiz ve değerlendirmeler (Bilgi Mimarlık Lisans Stüdyo Çalışmaları, 2015, Ege Acar ve Seda Öznel).

Resim 13 (alt resimler) - Proje öneri perspektifleri (Bilgi Mimarlık Lisans Stüdyo Çalışmaları, 2015, Deniz Eskiçırak ve Pelin Tatlıcı).

4. SONUÇ

Anadolu'daki sanayileşme ve çağdaşlaşma hareketinin kurumsallaşmaya, Antalya'nın kentsel kimliğinin şekillenmeye başladığı bir dönemde kurulan Antalya Dokuma Fabrikası, bir kurum olarak, hem Antalya'daki sosyal yaşamın, hem de Cumhuriyet'in çağdaşlaşma politikalarının Anadolu'daki uygulamasının aracı olan benzer kurumların günümüze ulaşmış bir belgesidir. Bu nitelikleriyle kültür ve endüstri mirasının değerli bir bileşenidir. Tesis bu anlamda, sadece endüstriyel, teknolojik ve mimari bağlamda ve somut bileşenleriyle değil, tarihi, kentsel, sosyal ve peyzaj gibi farklı bağlamlarda, somut ve soyut bileşenlerinin tümüyle değerlidir (ICOMOS-TICCIH, 2018). Bu metinde, yukarıda tarfilenen bu değerler farklı ölçeklerde ele alınmış ve bundan sonra yapılabilecek çalışmalara ilişkin bir altlık oluşturulması amaçlanmıştır.

Tüm kampüsün tasarlandığı hali ile korunması sahip olduğu özgün değerlerin bağlamıyla beraber günümüze doğru aktarılması için bir gerekliliktir. Bu tür kampüslerin, endüstri mirası bileşeni olarak çağdaş koruma ilkeleri doğrultusunda korunmasında, bütünlükle ilgili değerler en az tekil değerler kadar önemlidir. Bir endüstri mirası bileşeni, ait olduğu dönem, sektör, endüstriyel süreçler ve parçası olduğu ticaret ağları gibi birçok bütünün parçası olarak da değer taşımaktadır (TICCIH, 2003).

Hatta, Antalya Dokuma Fabrikası'nın kent yaşamına sunduğu katkıyı günümüz şartlarına uygun olarak nitelik ve içerik açısından geliştirmek için, batısındaki boş alanla birlikte ele alınarak kapsamlı ve bütüncül bir dönüşüm stratejisi ışığında projelendirilmesinin gerekliliği görülmektedir. Bu bütüncül yaklaşım, Kepez Belediyesi tarafından kampüsü yeniden işlevlendirmek ve sosyal yaşama kazandırmak amacıyla yürütülen süreçte,

gerçekleştirilememiştir; yapıların ve açık alanların parça parça ele alındığı ve kapsamlı onarımlarla yeniden işlevlendirilmelerinin planlandığı anlaşılmaktadır.

Mevcut durum üzerine tespit ve öneriler

Kampüs'ün çevre düzenlemeleri yapılarak, park ve rekreasyon alanı olarak kamusal kullanıma açılmasının ardından 'kapsamlı onarım' statüsünde uygulamalar gerçekleştirilmiş, kreş yapısı Anadolu Oyuncak Müzesi, müdür lojmanı kafe, işçi yemekhanesi sanat galerisi ve memur yemekhanesi de emekli fabrika mensupları için lokal olarak işlevlendirilmiştir. Yönetim yapısının kent müzesi, işletme yapısının da Dokuma Müzesi ve Bilim Merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi için onarım çalışmaları devam etmektedir (Akış, 2018).

Önerilen yeni işlevlerden dokuma müzesi ve lokal, kampüsün özgün işleviyle ilişkiliyken, diğer önerilerin özgün dolaşım şemaları, mekân kullanımı ve peyzaj gibi niteliklerle mimari uygunluğu açısından sorgulanması gereklidir (TICCIH, 2003) (Resim 14). Örneğin oyuncak müzesi olarak yeniden işlevlendirilen kreş yapısına yapılan müdahaleler bu işlevin gereği olan hacimler ve dolaşım alanlarının özgün yapıya uygun olmadığını düşündürmektedir. Yine kent müzesi olarak işlevlendirilmesi planlanan yönetim yapısının da bu işleve uygunluğu tekrar değerlendirilmelidir (Resim 15).

Resim 14 – Farklı bağlamlardaki yapıların maketlerinin sergilendiği yeni peyzaj düzenlemeleri.

Resim 15 - Yönetim yapısı kuzeydoğu cephesi, 2015.

Kampüsün yeniden işlevlendirilmesinde bütüncül bir yaklaşım yerine, yapı ve açık alanların parça parça ele alınarak işlevler atanması, temel tasarım bilgisiyle birlikte en azından korumanın sürdürülebilirliği açısından sorunludur. Bu nedenle, birçok tekil

yapının dönüşüm uygulaması tamamlanmış olsa bile, kampüsün kentsel, peyzaj ve endüstri miras alanı olarak bütünlüğünün korunması, sürdürülebilirliğin artırılması, olası yeni müdahalelerin değerlendirilmesi gibi amaçlarla, alanın yönetim ve bakımını düzenlemek gereklidir. Ayrıca yapılacak bütüncül bir planlama çok disiplinli uzmanların sürece katılımı ile uygulanmalıdır (ICOMOS-TICCIH, 2018).

Kampüsteki birçok yapının belgelenmiş ve fabrika üzerine akademik çalışmalar yapılmış olması çok değerlidir. Diğer taraftan Dokuma Fabrikası'nın bir kültür ve endüstri mirası olarak, somut olmayan değerlerinin de ortaya çıkarılması için daha çok araştırma yapılmalı, hem üretim süreçleri hem de sosyo-kültürel etkileri ifade edilmeli, işletmenin arşivleri düzenlenerek araştırmaya açılmalıdır (ICOMOS-TICCIH, 2018). Restorasyon çalışması devam eden işletme yapısının yeni müze işlevinin, kurumsal ve mekânsal yapısı uygun şekilde düzenlenirse bu ihtiyacı karşılayabilmesi mümkündür.

Benzer şekilde sürecin yerel yönetim tarafından genel olarak kamu menfaati ön planda tutularak, sağlıklı ve şeffaf yürütülmesi de çok önemlidir (TICCIH, 2003). Kampüs ve yapılara ait birçok özgün niteliğin günümüze ulaşmış olması olumludur. Diğer taraftan uygulanmış olan bazı müdahalelerin evrensel koruma ilkeleri ve koruma tüzükleri açısından sorular yarattığı, anlaşılmaktadır. Örneğin; yemekhane kütesinin avlusuna avluyu tamamen kapatacak biçimde inşa edilen kütle birçok açıdan sorgulamaya açıktır. Giriş yapısının modern düz çatısının beşik çatıya dönüştürülmesi özgünlüğünü bozmaktadır. Henüz tamamlanmamış olmakla birlikte, işletme yapısındaki yapısal güçlendirme uygulamasının çapraz kirişleri, iç mekânın modüler karakteri ve narin kolon algısı gibi mekânın özgün nitelikleriyle çelişmesi açısından düşündürücüdür. Kreş yapısındaki uygulamalar ise sorgulamaya yer bırakmayacak şekilde hatalıdır. Eklenen kütle, yeniden tasarlanan cephe, aykırı malzeme seçimleri gibi nedenlerle yapı, başka bir yapıya dönüşmüştür. İşlevin oyuncakla ilgili olması, yapı ve çevresinin özgün nitelikleri ve bağlamından kopararak, tüm bileşenleriyle olabildiğince 'oyuncak' odaklı yabancı bir tasarım dilini yapıya giydirmeyi gerektirmez (Resim 16/17).

Resim 16 - Kreş yapısı kuzeydoğu cephesi, 2015.

Resim 17 - Kreş yapısı (Anadolu Oyuncak Müzesi) dış cephedeki müdahaleler.

Yine, uygulanan noktasal peyzaj düzenlemeleri, kampüsün özgün peyzaj niteliklerinin anlaşılmadığı şüphesini yaratmaktadır. Peyzajın özgün niteliğini tamamen kaybettiğini söylemek mümkün değilse de, özellikle işletme yapısının batısında oluşturulan açık alan ve çevre düzenlemelerinin, özgün peyzajın yönlendirici ve işlevsel özelliklerinin yanısıra, fiziksel ve mekansal karakterine de yabancı olduğu açıktır.

Makine donanımı ve diğer yere özgü bileşenler, Nizhiny Tagil Tüzüğü'nde ifade edildiği gibi endüstri mirasının bütüncül parçası olarak korunmalıyken (TICCIH, 2003), Antalya Dokuma Fabrikası'nda makinaların çoğunluğu satılmış, misafirhane yapısının özgün ahşap mobilya ve dekorasyonları zarar görmüştür. Bunların tamir edilmesi veya özgün haline uygun olarak ya da güncel tasarım anlayışlarıyla yorumlanarak yeniden yapılması alternatif yaklaşımlar olabilir. Nihayetinde üretilecek çözümün esası, özgün bileşenlerden türemesi, tasarım dili ve yaklaşımı üzerinden özgünle bir bağ kurabilmesi olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akış, C. (2018). *Endüstri Yapılarının Dönüşümü Üzerine Değerlendirmeler "Antalya Dokuma Fabrikası"*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Asiliskender, B. (2009). Cumhuriyet Sonrası Kalkınma Hareketi Olarak Sanayileşme ve Mekansal Değişim. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7(13), s. 153-169.
- Asiliskender, B. (2002). *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Mimaride 'Modern' Kimlik Arayışı: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği*. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Asiliskender, B. (2004). Erken Cumhuriyet'in 'Modern' Mirası: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve Lojmanları. *Mimarlık*. 316. (URL: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=28&RecID=375>. Erişim tarihi: 23.08.2019).
- Atılğan, A. K. (ed.). (2010). *Dünden Bugüne Antalya*, Antalya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Braudel, F. (2002). *Memory and the Mediterranean*. New York: Vintage Books.
- Doğan, M. (2013). Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28, s. 211-231.
- Eldek, H. (2007). *Value Assesment For Defining The Conservation Principles for Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası*. Middle East Technical University Graduate School of Natural and Applied Science, Ankara. yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Evsile, M. (2018). Cumhuriyet Döneminde Sanayileşme Faaliyetleri (1923-1950). *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10(8), s. 109-119.
- ICOMOS-TICCIH. (2011). *Dublin İlkeleri Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları, ve Peyzajlarının Korunması için ICOMOS-TICCIH Ortak İlkeleri*. çev. Z. Ahunbay. (URL: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0914779001536912340.pdf. Erişim tarihi: 23.08.2019)
- Karabağ, K. (2016). *Adaptive Reuse of Industrial Heritage In Under-Graduate Education: Antalya Textile Factory As A Design Studio Problem*. International Congress on Industrial Heritage Konferansında sunulan bildiri, Lisbon.
- Kavas, K. R. (2013). Mimariyi 'Dokumak': Anadolu – Batı Toros Göçerlerinde Çevre - Kültür İlişkisi. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 64, s. 231-258.
- Kurt, M., Kuzucu, K., Çakır, B., Demir, K. (2016). 19. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 40, s. 245-277.
- Manavoğlu, E. (2009). Antalya Kenti'nin Geçmişten Günümüze Mekansal Gelişimi ve Planlama Çalışmalarının Değerlendirilmesi. *Planlama*, 2009(2), s. 19-30.
- Saner, M. (2018). Dokumaya Dokunamamak, Dokumanın Altlığını Hazırlayamamak: Dokuma Alanı Fikir Proje Yarışması. *Mimarlık*, 404, s. 45-49 (URL: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=418&RecID=4567>. Erişim tarihi: 23.08.2019).
- TICCIH. (2003). *The Nizhny Tagil Charter For The Industrial Heritage*.
- Yıldız, H. (1989). Türkiye'nin Sanayileşmesinde Dokuma Sanayinin Yeri ve Önemi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 47(1-4), s. 389-404.
- Yücel, T. F. (2015) *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü*. Ankara: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı.
- URL 1: Kepez Belediyesi Dokuma Web Sayfası <http://kepezdokuma.com/?p=Tarihce>. Erişim tarihi: 23.08.2019
- URL 2: Burhan Oğuz Dokuma Tarihi <http://burhanoguz.com/dokuma-tarihi/> Erişim tarihi: 23.08.2019
- URL 3: Antalya Dokuma Fabrikası Facebook Grubu <https://www.facebook.com/antalyadokumafabrikasi/> Erişim tarihi: 23.08.2019
- URL 4: Bi'dilim Antalya / No: 44 / Pamuklu Dokuma T. A. Ş. Halil Tezcan'la röportaj <https://www.youtube.com/watch?v=daFTRXAJwTw> Erişim tarihi: 23.08.2019
- URL 5: Bi'dilim Antalya / No: 9 / Poplinspor Video <https://www.youtube.com/watch?v=FfWsPWetN0c> Erişim tarihi: 23.08.2019